

סדר התיקון

ככל מצוותך

פרשתנו נפתחת בלשון משמחת השבה ומבשרת לישראל את הבשורה הטובה העומדת אחר כותלם: "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה", כאשר ההמשך הטבעי לבשורה זו היא המצווה שבעזרתה אנו עתידים לבטא את הכרת התודה כלפי ה' יתברך על כל הטוב אשר גמלנו: מצוות הבאת הביכורים לכהנים ומצוות מקרא ביכורים.

סדר מקרא ביכורים כך הוא:

ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלקיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו שם. ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלקיך. וענית ואמרת לפני ה' אלקיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט... וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה. ונצעק אל ה' אלקי אבותינו וישמע ה' את קלנו... ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים. ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' והנחתו לפני ה' אלקיך והשתחוית לפני ה' אלקיך. ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך.

מדי שנה בשנה מגיע יהודי מביתו הפרטי אל בית המקדש, לב האומה, מביא עמו את תנובת יכולו משבעת המינים, את הברכה האישית שזכה לה בנחלתו, ולפני מזבח ה' הוא יוצא מן הפרט אל הכלל – משנן לעצמו את הסיפור הגדול, את ההקשר הרחב ביותר של קיומו. הוא מזכיר את יעקב ולבן, חוזר בדימיונו לעוני מצרים, צועק עם "ונצעק" של אבותיו המשועבדים ונושם לרווחה יחד אתם, למראה האותות והמופתים שעטפו את גאולת מצרים מכל עבר. ניכרים הדברים שהתורה רואה את השייכות לסיפור הגדול הזה כהצדקה לכל קניין באדמתה של ארץ ישראל – הן בכלל והן בפרט. מי שמחובר לזכותם האמיתית של בני ישראל על הארץ, זכות הנובעת מתוך היותם נאמנים לייעודם כעם סגולה הנושע

בה', רשאי לממש זכות זו בנחלתו הפרטית. מי שאינו מחובר – במה יזכה להחזיק בארץ הזו, היושבת בטבורו של עולם?

לאחר מצוות מקרא ביכורים, שעיקרה הכרת הטוב והחיבור ההיסטורי והרוחני לייעוד הישראלי, באה מצוות ביעור מעשרות ווידוי מעשרות, שגם לה סדר אמירה מיוחד משלה:

כי תכלה לעֲשֹׂר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו. ואמרת לפני ה' אלקיך בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצוֹתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שִׁכַחְתִּי. לֹא אֲכַלְתִּי בְּאֵנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא בְּעֵרְתִי מִמֶּנּוּ בְּטִמְאָה וְלֹא נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לַמֵּת שִׁמְעַתִּי בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי. הַשְׂקִיפָה מִמַּעוֹן קֹדֶשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ.

ביעור מעשרות הוא המועד הסופי לפרעון חובותיו של מי שהשהה את מעשרותיו ולא נתנם מיד עם הפרשתם לאלו הראויים לקבלם. פעמיים בכל שבע שנים, בפסח של השנה הרביעית והשנה השביעית לשמיטה, עליו לתת את התרומה הגדולה (כהן), תרומת המעשר (כהן) והמעשר הראשון (לוי) שהשהה בביתו לבעליהם, להעלות את המעשר השני שהשהה בביתו (או את פדיונו) לירושלים ולאוכלו (או את דמיו) בטהרה ולתת את מעשר העני שהשהה בביתו לעניים. מה שלא יינתן עד לתאריך זה – יישרף באש. עיקרה של האמירה המלווה את המעשה היא הצהרה הנוגעת לפרטי דיני המעשרות ומטרתה להעיד על כך שכל הראוי להתקיים אכן התקיים במלואו וכתקנו.

חכמים מפרשים את חלקה הראשון של הצהרה זו באופן הבא:

במנחה ביום טוב האחרון היו מתוודין. כיצד היה הווידוי? "בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת" – זה מעשר שני ונטע רבעי; "נתתיו ללוי" – זה מעשר לוי; "וגם נתתיו" – זו תרומה ותרומת מעשר; "לגר ליתום ולאלמנה" – זה מעשר עני, הלקט והשכחה והפאה, אף על פי שאינן מעכבין את הווידוי; "מן הבית" – זו חלה. "ככל מצוֹתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי" – הא אם הקדים מעשר שני לראשון, אינו יכול להתוודות.^א

אם כן, בין יתר פרטי ההלכה שאנו מעידים על קיומם, ישנו עניין הסדר הראוי בהפרשת התרומות והמעשרות. אם שינה אדם מן הסדר הזה והקדים מעשר שני לראשון, למשל, אינו יכול להעיד בעצמו שעשה "ככל מצוֹתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי".

^א מעשר שני ה: י-יא.

על פניו, אין אנו מבינים מדוע סדר ההפרשה חשוב כל כך. סוף סוף, איזה נזק יקרה אם העני יקבל לפני הכהן? אם נעלה לירושלים ונאכל מעשר שני לפני שנפריש מעשר ראשון ללוי? כך או כך, כל אחד קיבל את שלו והכול בא על מקומו בשלום! אך התורה מדגישה שהסדר חשוב מאוד, עד כדי כך שמי ששינה ממנו אינו יכול להתוודות כלל.

על אותה משנה כתב גם מרן הרב זצ"ל דברים עמוקים, המפליאים במעלתו של הסדר²:

שמירת סדרי החיובים הוא יסוד גדול בשכלול הכלל והפרט המוסרי, וכמה ראוי הדבר שייקבע בו מסמרות חזקות. שהרי ישנם כמה חיובים מוסריים שכשיבואו בזמנם וכסדרם הם מביאים טובה גמורה ועליונה בעולם, וכשיבאו נעווי לב זחוחי הדעת לאוכלם פגה ולהקדימם לפני זמנם, בשעה שאין הזמן או הדור ראוי לכך, הרי הם מחריבים את העולם ומונעים טובה רבה. למשל: יש באדם חיובים למשפחתו, אחר כך לעמו, אחר כך לכל האדם אשר על פני האדמה, אחר כך גם לכל החי והיצור המרגיש בחייו וטובו. הנה כשישמרו הדברים כסדרן הם ערוכים להעלות את העולם כולו למעלתו העליונה, שהוא חפץ ה' בעולמו. והאיש שממלא חובתו למשפחתו עליו לפנות לחובות עמו, וכשחובותיו לעמו יתנו לו הרווחה להתעסק גם כן בטובת כל המין האנושי אז אשרי חלקו, ואם יבוא המין האנושי למעלה כזאת שמכל החובות הרבות שיש לעשות לטובתן לא יהיה עוד צורך במיטיבים מקרבו, כי המצב הרוחני וגם החומרי יהיה בתכלית המעלה והתיקון... אם כן מה יעשה האדם עם כוח נדיבותו ונטייתו הפנימית להיטיב ולהרבות חסד, כי אם שיפנה אל היצורים השפלים ממנו, להועילם ולהשכילם, להעלותם ולרוממם, באהבה וחסד רב...

מנגד, ממשיך הרב ומבאר כמה נזק נגרם כאשר אין יודעים לשמור על הסדר:

אמנם אותם הנמהרים שרואים את העולם בקלקלתו האיומה, בהיות חרב איש באחיו... והם, תחת אשר החובה עליהם להיות מתקנים ענייני משפחתם ועמם, יקפצו לתקן דברים כלליים בכלל המין האנושי, שאי אפשר כלל לבוא לזה כי אם על ידי המון רעות גשמיות ורוחניות עד אין חקר, ועם זה יתעלמו מהועיל להחוג הקרוב עליהם, ותרבה הרעה הגשמית והרוחנית סביבתם. ויש אשר יקפצו לפנות לבבם מטובת האדם הנברא בצלם אלקים, ויפנו לעשות חסד עם בעלי חיים, הסוס והגמל הכלב והחזיר, ולעיניהם רעת האדם רבה עליו ואין מושיע. אלה הנחפזים מביאים רעה רבה בהקדימם את ערכי החיובים המוסריים בלא זמנם, ומהם יש

² עין־אי"ה מעשר שני, טז.

להקיש על גודל הצורך שיש לכלל המין האנושי ולפרטיו להישמר בסדרי החיובים התוריים והשכליים... "הא אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתוודות".

ניכרים הדברים שסדרם של מעשרות הוא עניין העומד ברומו של עולם, ועלינו להבין מדוע. יש לציין כי אם בדרך כלל מרן הרב מסביר עיקרון ולאחריו מפרט אותו ומסבירו על פי מאמר חז"ל שאותו הוא מבאר, הרי שכאן הציב הרב עיקרון חשוב מבלי לפרט כיצד הוא מבאר את משנתנו, והותיר לנו מקום להתגדר בו. בשורות הבאות ננסה ללכת בעקבותיו ולהבין את כוונתו.

בין שותפות לצדקה

סדר ביכורים כיצד?

- ביכורים: "ראשית כל פרי האדמה".
 - תרומה גדולה לכהן.
 - מעשר ראשון ללוי (תרומת מעשר – מהלוי לכהן).
 - מעשר שני/עני. במרבית השנים מעשר שני, העולה לירושלים ונאכל בקדושה, ובשנה השלישית והשישית לשמיטה מעשר עני, הניתן לנזקקים.
- אם ננסה להטעים לעצמנו את הערכים העומדים מאחורי הסדר הזה, נוכל להציע את ההסבר הבא:

- ביכורים – ערך הכרת הטוב, שהרי הפרשת הביכורים היא המלווה באמירת סדר מקרא ביכורים, שכולו הודאה והכרת הטוב.
- תרומה גדולה ותרומת מעשר (הנכללות במשנה בביטוי אחד: "וגם נתתיו" – לכהן^א), וכן מעשר ראשון ("נתתיו ללוי"), ערכם הוא השותפות בעבודת הקודש, המחברת בין ישראל לאביהם שבשמים, שהרי הכהנים והלויים הם שלוחי דרחמנא ושלוחי דידן. הדברים אמורים הן בעבודת המקדש, שבה עוסק כל שבט לוי על פי חלוקתו למשמרות לאורך השנה, ועוד יותר מכך בלימוד התורה והרבצתה בישראל – תפקידו העיקרי, שבעולו הוא נושא כל השנה כולה ובמידה מרובה הוא המגדיר את חייו, ככתוב: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל"^ב. זהו הצד הכהני שיש

^א ואכן, הסדר המקדים את הכהן ללוי אכן ראוי לכתחילה אך אינו מעכב בדיעבד, שכן בסופו של דבר עניינם אחד (ועיין מפרשי המשנה).

^ב דברים לג י. ראה דברי הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל יג: יב): "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביתו עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר: 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל' (דברים לג י), לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכי

בכל אחד מישראל, המשתקף בדברי הכתוב: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"^ה.

- מעשר שני – ערך החיבור האישי של כל אדם לקודש הלאומי, בכוחה של העלייה לירושלים והאכילה בקדושה, ככהנים, בתוך התחום המקודש שבין החומות.
- מעשר עני – ערך החסד והנתינה לנזקק ולדל.

אם כן, ישנם שלושה ערכים יסודיים שהאחיזה בהם מתקנת את היבול ומכשירה אותנו לגשת אליו וליהנות ממנו¹. ערך הכרת הטוב, ערך השותפות בעבודת הקודש (וכנספח: החיבור האישי אל הקודש) וערך החסד והנתינה. כדי להמחיש עד כמה חשובה ומהותית היא השמירה על ערכים אלו כינו חז"ל את הנותר מן היבול לאחר הפרשת התרומות והמעשרות בשם "שיריים" – שאריות. על פניו מדובר בכינוי תמוה, שכן הנותר הוא רובו המכריע של היבול, כ-80%, ואיך ניתן להגדירו כשארית בלבד? אך כוונת חז"ל היא להשמיענו שזכותנו ליהנות מברכת ה' בנחלתנו מותנית בשמירה על ערכים אלו. שאותם 20% הניתנים לטובת ערכי היסוד הללו הם העיקר והתכלית, וההנאה החומרית מותרת לנו רק כשארית של העיסוק המרכזי הזה.

ערכים אלו מסודרים על פי עיקרון מנחה אחד: ביסוס העולם הרוחני קודם לביסוס העולם החומרי: כהנים ולויים קודמים לעניים ולאביונים. אם לא קיים את המצוות על פי הסדר הזה, אין הוא יכול להתודות.

מדוע?

ראשית, משום שאנו עם סגולה בעל ייעוד רוחני עליון: "ממלכת כהנים וגוי קדוש". ייעוד זה קודם בוודאי לממד החומרי שבחינו, והוא הנותן בו את טעמו.

שנית, שכן החזקת התורה היא אידיאל נצחי ואילו התמיכה בעני ב"נהמא דכיסופא" (לחם של בושא, המבייש את אוכלו) היא נגזרת של מצב בלתי מושלם, שאינו נצחי. לעתיד לבוא, השאיפה היא "כי לא יהיה בך אביון"², והקדמת הכהנים והלויים לעניים באה להשריש בתוכנו את ההבחנה בין מתנות הכהן והלוי ובין מתנות העני. לפעמים קורה שאדם שוקל כיצד לחלק את מעשר הכספים שלו בין כמה מטרות שונות, שכולן טובות וראויות. מונחות

¹ מלחמה כשאר ישראל ולא נחלין ולא זוכין לעצמן בכוח גופן, אלא הם חיל השם, שנאמר: 'ברך ה' חילו' (שם לג יא), והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר: 'אני חלקך ונחלתך' (במדבר יח כ).

^ה שמות יט ו.

¹ מצוות תרומות ומעשרות מחולקת לשתיים: מצוות הפרשה, שבלעדיה כל היבול נאסר ונקרא טבל, אך אם הפריש יכול להשהות בביתו עד זמן הביעור; מצוות נתינה – לתת לכהן, ללוי ולעני את המגיע להם, ולהעלות את המעשר השני לירושלים כדי לאוכלו שם.

² דברים טו ד.

על שולחנו בקשות תמיכה ממוסדות תורה ולצדן בקשות תמיכה מארגוני חסד, והוא טועה לחשוב שעניינם של שני המקרים אחד – מצוות נתינה לנזקקים. התורה מחנכת אותנו להבין שהנחה זו איננה נכונה, משום שבעוד התמיכה בעניים היא אכן צדקה, הרי שהתמיכה במוסדות תורה היא שותפות ובמידה מסוימת אפילו תשלום חוב. אמת, בשני המקרים מדובר בצורך כספי, אך ישנו כסף הניתן לצדקה מתוך חמלה על הנזקק, שאנו מתפללים שלא יזדקק בעתיד לצדקה, וישנו כסף המושקע בשותפות עם מי שעל שכמו מוטלת המשימה הלאומית להאיר את אור התורה באומה, והוא עושה זאת לא מתוך שנכשל בחייו ואינו מצליח להתפרנס אלא אדרבה, משום שהוא כישרוני ומסוגל להעמיס על עצמו עול תורה בבחינת "פרנס הדור", המפרנס את הדור בתורה רוחנית, שחשובה לקיומו לא פחות משפע חומרי.

הכמיהה לחיבור האישי אל הקודש

ראה זה פלא: המשנה שהבאנו לעיל, בעודה דנה בסדר התרומות והמעשרות המפורש בתורה, משנה בעצמה מן הסדר הזה. בתחילת המשנה נאמר: "כיצד היה הוידוי? בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת – זה מעשר שני ונטע רבעי"; מעשר שני, הבא רק לאחר תרומה גדולה ומעשר ראשון, בראש.

הכיצד?

ייתכן לפרש זאת על יסוד דברי רבי עובדיה ספורנו, שביאר מה טעם נקראת מצוות האמירה המלווה את ביעור מעשרות בשם "וידוי", כאילו יש כאן עניין של חטא וכפרה:

"בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת". בחטאינו ובעוונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות, אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות... וזהו וידוי מעשר שהזכירו רבותינו ז"ל. "וגם נתתיו ללוי" – טעם גם כטעם אף־על־פי... יאמר: אם כן מודה אני כי גדול עווני שגרמתי לבער הקודש מן הבית, ואף־על־פי שנתתיו ללוי וזולתו כמצוותך, אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה הראויה בעווני.⁷

לדברי הספורנו, וידוי המעשרות הוא במובן מסוים הכאה על חטא. כאשר בעל היבול מגיע מאחד שבטי ישראל ומביא את יבולו אל מקום הקודש, שעובדיו הם בני שבט לוי בלבד, הוא מתמרמר על מה שגרם לו ולאחיו לאבד את היכולת לגשת בעצמם אל הקודש, ולהזדקק לתיוכם של הלויים והכהנים. הן בימי קדם היה החיבור הישיר אל מקום הקודש נחלתם של כל שבטי ישראל. בכל בית היה בכור, שהיה מוקדש לעבודת הקודש. אפשר

⁷ ספורנו לפרשתנו.

שהצער הזה מודגש גם בנוסח הנאמר לכהן: "הגדתי היום לה' אלקיך", לשון חריגה המביעה הכרה בריחוקו של המתוודה, כביכול אין הוא רשאי לומר על עצמו "ה' אלוקיי".

הרמיזה הזו, הן בתורה והן במשנה, משקפת כמיהה עצומה לתיקון עולם שלם, לשיבת החיבור האישי והישיר של כל משפחה ומשפחה אל הקודש^ט. אמת, העולם במצבו הנוכחי עוד אינו כשר לכך, ובדיוק משום כך מדגישה לנו התורה היטב את הסדר הראוי לעבודת התיקון – תחילה ערך זה, ולאחר מכן ערך אחר, וכדברי מרן הרב ז"ל שהובאו לעיל. עם זאת, במסגרת אותו דיון עצמו אין חכמים כובשים את להט ציפיית הגאולה הבווער בקרבם, ומקדימים במשנה סוף מעשה למחשבה תחילה: ראשית הם מזכירים את המעשר השני, המחבר כל בית אל הקודש, ולאחר מכן שבים אל הסדר. ההלכה במקומה עומדת, והיא המנהלת את התהליך כסדרו, אך המדרש מאיר לנו את אור התכלית ונותן כוח והשראה לעבור את הדרך.

יהי רצון שנזכה להחזרת עטרת מצוות התרומות ומעשרות ליושנה בביאת משיח צדקנו ובבניין בית מקדשנו, ואז נזכה לקיימם כסדר וכראוי, ובכך נעלה מעלה מעלה עד הימים ש"מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", אכ"ר.

^ט שהרי עתידה העבודה לחזור אל הבכורות (ראה קבצים מכת"ק ח"א, פנקס "ראשון ליפו", לחא).
^י ישעיהו יא ט.